

BARQAROR IQTISODIYOTNING TADBIRKORLIKDAGI O'RNINI BILISH USULLARI

Kandaxarov Zafar Ishratovich

"TDIU" ma'naviy-ma'rifiy ishlar departamenti tyutori

Shavqiyev Shoxruh O'ktamovich

"TDIU" talabasi

Sindarova Naira Aktamovna

O'ZMU magistranti

Annotatsiya: *Yurtimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichi kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, unga keng iqtisodiy erkinlik berish bilan samaradorligini oshirishni takomillashtirishni taqozo etmoqda. Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning O'zbekiston iqtisodiyot irivojidagi o'rni, xususiy tadbirkorlikni yanada isloh qilish va barqarorlashtirish yo'llari, bugungi kunda xususiy biznesning o'sishi va kichik biznes salohiyati qanchalik oshgani haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *bandlik, bozoriqtisodiyoti, tadbirkorlik, real daromad, xojalik yurituvchi sub'ektlar, YaIM, qishloq xojaligi munosabatlari.*

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini mustahkamlash, uni har tomonlama rivojlantirish, iqtisodiyotning, ayniqsa bozorga o'tishini jadallashtirishning asosiy yo'llaridan biri bu kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishdir. Shu sababli tadbirkorlikni rivojlantirish, uni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, xususiy tadbirkorlikda tashabbus ko'rsatish, uni rag'batlantirish to'g'risida bir qator qonunlar, farmonlar va qarorlar qabul qilindi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarning asosini tadbirkorlik, faktoring va ishbilarmonlik fazilatlarisiz tasavvur qilish qiyin. Erkin bozor munosabatlarining keng rivojlanishi odamlar hayotida, ularning turmush tarzida, ma'naviy va maishiy ko'nikmalarida aks etadi [1-3]. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash nafaqat iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishi, iqtisodiy munosabatlarni takomillashtirish, raqobatni rivojlantirish va iste'mol bozorini to'ldirish bilan bog'liq iqtisodiy maqsadlarni nazarda tutadi.

Adabiyotlarni tahlil qilish

O'zbekistonda ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishning asosiy maqsadlaridan biri bu mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirishdir. Ushbu maqsadga erishish uchun iqtisodiy islohotlar amalga oshirildi, uning rolini oshirish uchun yirik institutsional asoslar yaratildi. Bularga tadbirkorlik faoliyatini tashkil etish va uni kafolatlaydigan normativ-huquqiy hujjatlar, jamoat tashkilotlari va tadbirkorlarga yordam beradigan korxonalar kiradi. O'zbekistonda

xususiy tadbirkorlik va kichik biznes korxonalari majmuasi muvaffaqiyatli shakllantirilmogda. Davlatdan mustaqil ravishda, ya'ni katta kapital xarajatlarsiz kichik tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanadigan korxonalar o'zlari ish o'rinlarini kiritishlari, vaqtincha mavjud bo'lgan tovarlar taqchilligini kamaytirishlari va hatto bu taqchillikni to'liq bartaraf etishlari mumkin [4]. Bizning hozirgi jamiyatimizda kichik biznes faoliyatini ba'zi odamlarning ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirish kerak. Bu maishiy xizmatlar va iste'mol tovarlarini ishlab chiqarish sohaslarida aniq ko'rinadi. Kichik biznes ham texnologik innovatsiyalarni amalga oshirish uchun juda muhimdir [5].

Tahlil va natijalar

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotni rivojlantirish, bandlik va aholi daromadlarini oshirishda muhim omil hisoblanadi. So'nggi ikki yarim yil ichida ushbu soha vakillarini har tomondan qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ellikdan ortiq prezident farmonlari va qarorlari qabul qilindi. Xususan, tadbirkorlik faoliyatini davlat ro'yxatidan o'tkazish, turli ruxsatnomalar va boshqa ko'plab xizmatlarni olish tartib-qoidalari soddalashtirildi. Biznes Ombudsmani (biznes Ombudsmani) lavozimi joriy etildi [1]. Barcha hududlarda tadbirkorlarning murojaatlarini qabul qiladigan va hal qilishga yordam beradigan bosh vazirning qabulxonalari tashkil etildi. Vazirlar Mahkamasi huzurida tadbirkorlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash Davlat jamg'armasi faoliyati boshlandi, unga 200 milliard so'm va 50 million dollar ajratildi. Shu bilan birga, tijorat banklari tomonidan tadbirkorlarga beriladigan kreditlar hajmi ham oshdi. Bunday amaliy choralar o'z samarasini beradi. 2021 yilda mamlakat iqtisodiyotida kichik biznesning ulushi: sanoat-27%, qurilish -72%, YAIM-55%, bandlik - 74%, eksport - 22%. 2021 yilda iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha korxonalar soni bo'yicha quyidagi rasm: savdoda -157 ming korxonalar, sanoatda - 91 ming, qishloq xo'jaligida - 47 ming, qurilishda - 44 ming, yashash va ovqatlanishda 33 ming, tashish va saqlashda 18 ming, axborot va aloqada - 11 ming, sog'liqni saqlash sohasida - 10 ming va boshqalar-118 ming[9].

O'zbekiston iqtisodiy islohotlarining asosiy maqsadi ochiq tashqi siyosat, barqaror ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotiga ega kuchli demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishdir. Respublikada bozor islohotlari qat'iy va izchil amalga oshirilmogda. Shu sababli Respublikamizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun quyidagi shart-sharoitlar yaratilgan:

1. Kichik biznesni ro'yxatdan o'tkazish vaqti 30 minut. Yakka tartibdagi tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tish uchun faqat bitta hujjat, kichik korxonani yuridik shaxs sifatida ro'yxatdan o'tkazish uchun esa ikkita hujjat talab qilinadi

2. Deyarli barcha sohalarda kichik biznesni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishda muhim omil bo'lgan yagona soliq to'lovining stavkasi sotilgan tovarlar va xizmatlar hajmining 5 foizini tashkil etadi. Bundan tashqari, kichik biznes sub'ektlari uchun yagona ijtimoiy to'lovning amaldagi stavkasi 15% ni tashkil etadi.

3. Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi yangi tashkil etilgan ishlab chiqarish korxonalariga besh yil davomida ro'yxatdan o'tkazilgan kun uchun soliqlar va majburiy to'lovlar stavkalarini qo'llash huquqi beriladi. 2018 yildan boshlab, er maydoni 1 gektardan ortiq bo'lgan kichik korxonalar yagona er solig'ini to'lashlari to'g'risida qaror qabul qilindi.

4. Kichik biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi: banklar tomonidan imtiyozli stavkalar bo'yicha kreditlar berish; davlat tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tomonidan xo'jalik faoliyati uchun berilgan kredit mablag'larining 50 foizini kafolatlash va tijorat banklarining kreditlari bo'yicha hisoblangan foiz xarajatlarini qoplash.

5. Biznes manfaatlarini himoya qilish tadbirkorlik sub'ektlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qiluvchi organ tomonidan amalga oshiriladi. O'zbekistonda kichik tadbirkorlik subyektlarining rejadan tashqari tekshiruvlari bekor qilindi, tadbirkorlik subyektlari esa birinchi marta sodir etilgan moliyaviy-iqtisodiy huquqbuzarliklar uchun barcha turdagi ma'muriy jarimalardan ozod etildi.

6. Respublikaning barcha hududlarida tadbirkorlik sub'ektlariga davlat xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha "bir oyna" tamoyili asosida faoliyat yurituvchi markazlarda tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash markazlari tashkil etildi. Tadbirkorlik faoliyatini endigina boshlayotgan sub'ektlar uchun ularning biznes-rejalarini tuzish, huquqiy va amaliy yordam ko'rsatish, shuningdek o'z faoliyati uchun zarur ma'lumotlarni olish uchun "biznes-inkubatorlar" tashkil etildi.

7. Yosh tadbirkorlar klasterlari respublika bo'yicha tadbirkorlar uchun biznes-o'qitish kurslarini o'tkazish, xususiylashtirilgan obyektlar negizida loyihalarni amalga oshirish, ijara shartlarida yer uchastkalarini 5 yil muddatga nol stavka bo'yicha ajratish yo'li bilan tashkil etilgan [7].

Shu bilan birga, kichik biznesning o'z salohiyatiga to'liq erishishiga to'sqinlik qiladigan muammolarni ta'kidlash kerak. Kichik biznesda band bo'lganlarning 62% dan ortig'i yakka tartibdagi korxonalarda, atigi 16% kichik biznes va mikrofirmalarda ishlaydi. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilning 1-choragida o'tkazilgan so'rov natijalariga ko'ra, o'tgan yilning tegishli davriga nisbatan band bo'lganlar soni ko'payganini qayd etgan kichik korxonalar va mikrofirmalarning eng katta ulushi viloyatlarda Qashqadaryo viloyatida - 47,8 foiz, Buxoro viloyatida - 32,1 foiz, Samarqand viloyatida - 25,4 foiz, Sirdaryo viloyatida - 24,5 foiz.

Sanoat sohasidagi yuqoridagi pozitsiyalarni tahlil qilishdan ko'rinib turibdiki, biz kichik biznesning sanoat sohasidagi nisbatan past mavqeini ko'ramiz, bu erda ish o'rinlarini yaratish samaradorligi boshqa sohalarga nisbatan yuqori. Ushbu ko'rsatkichni hozirgi o'sish darajasida ushlab turish kelajakda aholi ish haqi va tadbirkorlik faoliyatidan Real daromadlarning ko'payishi bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bunday holat davlat tomonidan aholiga beriladigan ijtimoiy kafolatlarning cheklanishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, savdoda

kichik biznes sub'ektlari sonining ulushi yuqori darajada qolmoqda. 2022-yilning yanvar-mart oylari yakunlari bo'yicha chakana savdo aylanmasi 59 057,3 mlrd.so'mga yetdi va 2021-yilning shu davriga nisbatan 10,8 foizga oshdi. 2021-yilning tegishli davriga nisbatan barcha hududlarda chakana savdo o'sish sur'atlarining o'sishi kuzatildi.

Jahon bankinging "Biznes yuritish-2020" hisobotida tadbirkorlarni qo'llab - quvvatlash va biznes muhitini yaxshilash maqsadida amalga oshirilgan tub islohotlar natijasida O'zbekiston 7 pog'onaga ko'tarilib, 69-o'rinni egallab, dunyoning 20 ta yetakchi islohotchilari qatoriga kirdi. Yangi korxonalar ochish qulayligi tufayli mamlakatimiz birinchi marta dunyoda sakkizinchi o'ringa ko'tarildi.

Natijada, 2022-yil yanvar-sentabr oylarida yangi tashkil etilgan kichik korxonalar va mikrofirmalar (dehqon va fermer xo'jaliklarisiz) 69,3 mingni tashkil etdi. Xususan, "biznes yuritish - 2020" hisobotida ko'rsatilgan kamchiliklarni bartaraf etish, jumladan, yer ajratish, qurilish va mulkni rasmiylashtirish uchun obyektlar yaratish zarur. Shuning uchun tadbirkorlarga yer berish bo'yicha idoralararo elektron ma'lumot almashishni Internet-auksion va mulk huquqini ro'yxatdan o'tkazish orqali ta'minlash zarur. Xorijiy tajribaga asoslanib, davlat reestridan qat'i nazar, mulk huquqini o'tkazish uchun mas'ul bo'lgan alohida tuzilmani yaratish ham muhimdir.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, kichik biznesning mamlakat iqtisodiyotiga qo'shgan hissasini oshirish, kichik sanoat zonalarini yaratish, investitsiya va raqobat muhitini yaxshilash, kichik biznes bilan davlat-xususiy sheriklik, yirik va kichik korxonalar o'rtasidagi kooperatsiya doirasida davlat xaridlarini kengaytirish, o'zaro manfaatli hamkorlikni mustahkamlash va tadbirkorlik sub'ektlarini innovatsion jarayonlarga jalb etish zarur. Shuni ham ta'kidlash kerakki, eksport salohiyati etarli bo'lgan, ammo kelajakda rivojlanish uchun etarli kapitalga ega bo'lmagan muvaffaqiyatli va istiqbolli kichik korxonalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash muhimdir. Ushbu chora-tadbirlar samarali kichik biznes sohasida ko'proq ish o'rinlari yaratishga, jahon bozoriga kirishni kengaytirishga, mamlakatning eksport salohiyatini oshirishga va aholi daromadlarini oshirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 5-oktabrdagi "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishga va ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "2017-2021yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi" PF-4947-son Farmoni

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-avgustdagi "Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasini tashkil qilish to'g'risida" gi qarori.

4. Ашуров, М.С., & Шакирова, Ю.С. (2019). Пути повышения экономической эффективности инновационного развития промышленных предприятий. Известия Ошского технологического университета, (3), 265-270. // Ashurov, M.S., &Shakirova, Yu.S. (2019). Ways to increase the economic efficiency of innovative development of industrial enterprises. Bulletin of the Osh Technological University, (3), 265-270.

5. Курпаяниди К., & Ашуров М. (2021) Узбекистан Республикасининг ракобатбардош миллий инновация тизимини шакллантириш муаммолари. Общество и инновации, 2 (4/S), 213-223. // Kurpayanidi K., &Ashurov M. (2021) Problems of formation of a competitive national innovation system of the Republic of Uzbekistan. Society and Innovation, 2 (4 / S), 213-223.

6. Yormatov I.T., YuldashevaN.A., Toshpulatov I.A. (2020). Issues of electronic trade development in Uzbekistan. ISJ Theoretical & Applied Science, 12 (92), 211-215. Doi: <https://dx.doi.org/10.15863/TAS.2020.12.92.40>